

Mikuláš Bakoš a ti druzí: ruská formální škola a souvislosti

Mikuláš Bakoš and the Others: Russian Literary
Criticism and Its Contexts

Ivo Pospíšil

Abstrakt:

Autor přítomného článku se zabývá – na pozadí díla Mikuláše Bakoše – souvislostmi ruského formalismu a avantgardy spojené s pokusy o syntézu literárního artefaktu a literární vědy a zkouší demonstrovat sepětí s různými metodologickými tendencemi 20. století a významnými představiteli světové literární vědy (jako René Wellek) reflektované v imanentních metodách, formismu, formalismu, strukturalismu a neostrukturalismu a poststrukturalistickými proudy. Inspirativním jádrem ruského formalismu je nejen spojení vědy, performance a medializace, ale hlavně vědy a umělecké tvorby.

Abstract:

The author of the present article deals – on the background of the work of Mikuláš Bakoš – with the context of Russian formalism and the avantgarde associated with the attempts at the synthesis of literary artefact and literary criticism and tries to demonstrate its bonds with various 20th-century methodological tendencies and significant representatives of the world literary scholarship (like René Wellek) reflected in immanent methods, formism, formalism, structuralism, neostructuralism and poststructuralist currents. The inspirational kernel of Russian formalism consists not only in

the connection of science, performance, and medialization, but mainly of scholarly research and artistic creation.

Klíčová slova:

Mikuláš Bakoš, ruský formalismus a jeho souvislosti, imanentní metody, formismus, formalismus, strukturalismus, neostrukturalismus, literární věda a umělecká tvorba

Key Words:

Mikuláš Bakoš, Russian formalism and its contexts, immanent methods, formism, formalism, structuralism, neostructuralism, literary criticism and artistic creation

Roku 2022 vzpomene kulturní a vědecká veřejnost, a to nejen na Slovensku, kde před časem vydali samostatný reprezentativní sborník (2016) a plánují na podzim 2021 speciální seminář, padesátého výročí úmrtí významného slovenského literárního vědce a kulturního činitele Mikuláše Bakoše (nar. 9. 2. 1914 v Oděse, zemřel 20. 6. 1972 v Bratislavě). Zdálo by se, že autoři sborníku z roku 2016 (Teplan 2016) poskytnou z Bakošova literárněvědného dědictví vše podstatné, ale snad přece jen některé menší aspekty zůstaly. Mikulášem Bakošem v širších souvislostech koncepčních, které se týkají literární vědy jako takové, a hlavně její metodologie a jejích jednotlivých disciplín, zejména literární teorie, versologie a literární historie, se budeme zabývat v jiném příspěvku. Zde nás zajímá právě Bakošův vztah k ruské literární teorii a kritice formalistického typu v širších souvislostech. Toto zamyšlení nepřináší zcela nové pojetí, spíše posouvá důrazy a znovu upozorňuje na širší vztahy a souvislosti.

Vývoj literárněvědné metodologie probíhá v 19. a 20. století po silokřivce, jež osciluje mezi snahou o větší exaktnost, tedy přesnost, soustředěnost na vlastní text, Jakobsonovými slovy „literárnost“ (литературность), a usilím o měkčí, byť méně přesný postup spíše empatického rázu. Po pozitivismu, kulturněhistorických školách, psychologických přístupech různého druhu je tu formismus německý, český, formalismus ruský,

strukturalismus a různé další metodologie, které se zase později prolamují do recepčních postupů spojených s moderní německou hermeneutikou, recepční estetikou kostnické školy, sovětským funkčně historickým přístupem Nikolaje Ošmakova nebo s metodami původního (nikoli pozdějšího či v jeho dnešní podobě) nitranského týmu ražení raného Františka Mika a hlavně Antona Popoviče, brněnského žáka Franka Wollmana (Gadamer 1999, Hroch 1984, 1997, 2009, Popovič 1971, 1978, Ošmakov 1979a, 1979b, 1981).

Jak známo, ruská literární věda byla iniciátorkou nových razantních přístupů, a to bylo možné nejen ve 20. letech 20. století, ale v některých souvislostech i později (fenomenologie – M. Bachtin, medievistika – D. S. Ličačov, A. Gurevič, porada v Gorkém, a strukturalismus – J. Lotman aj.). Takže Bakošova orientace na ruskou formální školu nevznikala jen jako důsledek jeho oděského dětství (původně, vlastně až do dospělosti, se jmenoval ruský Nikolaj) a rodinné anamnézy (dnes je Oděsa součástí Ukrajiny); ostatně celý jeden proud ruské prózy – „jihoruská škola“ – vznikl právě na pobřeží Černého moře; byli to často Židé píšící rusky, kteří poté přešli do Moskvy. Spor jižanství a severanství tvoří v jistém smyslu páteř ruské literatury¹ – o jihoruské literární škole psal svého času Drahomír Šajtar, mimo jiné v knize o Eduardu Bagrickém (Šajtar 1997, Pospíšil 1997). Tyto odbočky nejsou nefunkční, jak by se zdálo. Souvisejí do značné míry – pro někoho asi paradoxně – s ruskými revolucemi, s fenoménem ruské revoluce jako takovým, a hlavně s bolševickou revolucí a jejími původními představami v kultuře, nebo spíše s tím, co zejména aktéři umění a literatury od ní očekávali. Na změny vyvolané první světovou válkou a revoluční celoevropskou vlnou reagovali především mladí intelektuálové, jak o nich v souvislosti s M. Bachtinem píše Vitalij Machlin (Machlin 2015, Pospíšil 2015). Podívejme se na tuto knihu očima mé dávnější recenze. Sestává se ze studií a reflexí, které se nevešly do jeho knihy *Druhé vědomí* (*Второе сознание*, 2009): autor je označuje

¹ Kdysi jsem zadal takovou bakalářskou práci jedné studentce rusistiky na Masarykově univerzitě: Válková, Vladimíra. 2010. „Sever a jih u A. S. Puškina.“ Bakalářská práce, Masarykova univerzita. <https://is.muni.cz/th/d23nk/>.

za metodu detailní konkretizace, stejnou, jakou je podle něho metoda Bachtinova: nejde ani o formulace a termíny, jak uvádí, ale o způsob myšlení spočívající ve snaze zpřítomnit odkaz dávných časů současníkům tím, že „poznáme už poznané“, tedy nově se podíváme na proslulé návraty starých smyslů v nové epoše. Nejde o povrchovou aktualizaci, ale o postížení skrytých, potenciálních významů, jež se realizují v bachtinovském „velkém čase“. K tomu poznamenáváme, že v slovníku tzv. Šaboukova týmu se tomu říkalo „předpokladové vrstvy“ (Pospíšil 2014). První úvaha *Тоже разговор* obsahuje rozbor rozhovorů, které vedl a na magnetofon před Bachtinovou smrtí nahrával Viktor Dmitrijevič Duvakin (1909–1982). Východiskem interpretace je to, že oba rozmlouvající jsou lidé, které zrodila ruská revoluce, kdy nastává „nový čas“: problém rozlučování, rozdělování, oddělování nebo rozbití (rus. *разобщение*) neprobíhal u všech stejně. U Šklovského a formalistů jinak než u Bachtina: u prvně jmenovaných jako loučení se starým, u Bachtina jako protiklad jeho nového k oficiálně novému. V strategii vedení rozhovorů Machlin upozorňuje na to, že Bachtin se odhaluje nikoli v přímých odpovědích na otázky, ale spíše v tom, co k nim dodává, tedy na co vlastně neodpovídá, ale co si sám vykládá. Jakoby stranou zaznívají věty o Bachtinovu starším bratrovi Nikolajovi (1894–1950), jehož osud byl poznamenán změnami názorů („коммунист из лордов“ – stejně jako u známého knížete D. Svjatopolka-Mirského). Machlin analyzuje jednotlivé pojmy, jichž Bachtin v rozhovorech užívá: mezi nimi zaujímá klíčové místo pojem „naivní“, „naivita“, jež je podle Bachtina vlastní už řecké tragédii; „nenaivní“ invaze „smíchového“ světa, „exotika nepodobat se jiným“ (*экзотика быть непохожим на других*) je právě to, čím Bachtin dnes zůstává živým: tedy napříč epochou stát na svém a odhalovat nové nikoli v diktátu doby, ale ve vlastním myšlení. V. Machlin vidí, že Bachtin, chápáný jako estetik a literární vědec, byl především filozof a jeho úvahy o literatuře jsou bočním produktem jeho filozofického uvažování. Vrací se k Bachtinovu školení na Oděské univerzitě (můžeme si jen připomenout, že jeho učitelem byl jeden semestr budoucí brněnský smluvní profesor Sergij Vilinskij, 1876–1950) a poté v Petrohradě, kde „nebyl osvícen Říjnem“ jako jeho současníci. Ukazuje to na debatě o Stolypinovi, jehož

Bachtin vysoce cení jako toho, kdo formováním střední třídy chtěl předejít revoluci, neboť majetek činí lidi „solidními“: podle Duvakina je to proti ruské podstatě. Bachtin lpí na samostatnosti vidění jakoby nezasaženém vichřicí revoluce, která zasáhla vše a oddělila tehdejší současnost od minulosti. K podobné niterné srážce dochází při probírání OPOJAZu nebo ruské dekadence v jeho výroku o M. Gorkém, že si neuměl vybrat jednou a navždy – vybíral jednou to, podruhé ono (Machlin 2015, 55). Soubor šesti rozhovorů vedených v roce 1973, tedy dva roky před Bachtinovou smrtí, ukazuje Bachtina především jako samostatného myslitele, jak on sám sebe charakterizuje, který stál nikoli proti epoše, „novému času“ po revoluci, ale stranou, nezávisle, a pochopil nově přicházející dobu zcela jinak: její zvrátový moment jako zpřítomnění minulosti a její nové nasvícení, nikoli odmítnutí.

Autor konstatuje, že již v polovině 90. let minulého století N. I. Nikolajev psal o efektu zrcadla, které se rozletělo na kusy: myslel tím Bachtinovo dílo, jež se takto násilně vykládalo z jednoho střípku, v kterém jako by se odrazil celek. Cílem je tedy holistický pohled na Bachtina, a pro něj vidí Machlin klíčový význam v tzv. nevelských fragmentech (Nevel – rus. Невель, starší Невль, z baltsko-finského nevo = močálovité, bažinaté místo, o něž se po zániku Kyjevské Rusi vedl spor mezi Moskvou a Litevským knížectvím; od r. 1508 je Nevel moskevský, součást Pskovské oblasti, leží na dálnici Sankt-Petěrburg–Vitebsk, většinu obyvatelstva tvořili za Bachtinových časů Židé, potom Bělorusové a až nakonec Rusové; někdy se mluví o Bachtinově nevelsko-vitěbském období (rusky Vitěbsk, bělorus. Vicebsk, leží nyní v Bělorusku), jinak řečeno v nevelsko-vitěbských fragmentech (1918–1923).² Užívá se termín „возрождение“, což znamená obrat nebo bod obratu a vznik pojmu „mravní realita“ (нравственная действительность/реальность): má to být podle Bachtina skutečný obrat v ruském filozofování ve spojitosti s podobným procesem

² Na tuto tradici navazoval svého času vitěbský časopis, v jehož redakční radě byla i „objevitelka“ Bachtina pro Francii a asi celý svět Julija Kristeva. Viz naši recenzi: Pospíšil, Ivo. 1996. „Originální bachtinologický časopis (Dialog – Karneval – Chronotop 1995, č. 2, Vitebsk 1995)“. *Opera Slavica* 6, č. 1: 48–50.

v západní Evropě. Je to zrození vědecko-filozofického programu, kdy se rodí myslitel Bachtin. Bezprecedentní otřes společensko-politického a duchovně ideologického uspořádání („общественно-политический и духовно идеологический уклад“ – Machlin 2015, 61) byl v Rusku radikální, ale nikoli výjimečný: takový otřes prý postihl vše i jinde (Machlin 2015, Pospíšil 2015). I když Machlin si myslí, že takový zvrat, který působil na zvrat ve filozofickém uvažování, se netýkal jen Ruska, právě v Rusku byl klíčovější a mnohem výraznější, a to tak, že silně ovlivnil celou Evropu a celý svět. Psal jsem o tom kdysi také v souvislosti s myšlenkovým vývojem T. G. Masaryka (Pospíšil 1997, 2000).

Z tohoto hlediska není Bakošův zájem o ruský formalismus náhodný a nevyplývá ani tak ze stínu Oděsy v životě jeho rodiny (Bakošová-Hlavenková 2016), ale spíše z celkové dobové atmosféry.

Nikolaje/Mikuláše Bakoše zaujala tendence k exaktnosti, ale také jistá elegance vyjadřování. Studií Bakošovy dcery začíná nitranský sborník, který vskutku komplexně analyzuje jeho dílo takřka ze všech zorných úhlů (Bakošová-Hlavenková 2016). Jinde speciálně o Bakošovi a ruském formalismu poučeně píše v královéhradeckých edicích dokonce dvakrát Soňa Pašteková (Pašteková 2018, 2020). Zde se zastavíme diskusně a snad i mírně polemicky, resp. více komplementárně než kontradiktory. Slovenská rusistka přesně postihla klíčové změny v prezentaci současné literární vědy, která bez performance a medializace vlastně přestává pro širší komunitu existovat; navíc moderní technologie – často podepřené mimořádnými okolnostmi, např. pandemií – vytvářejí osobité kontakty a komunikační plochu, která již přímé styky a debaty z očí do očí nepotřebuje. Viděli jsme to již hluboko v 90. letech minulého století; tehdy jsem to nazýval míjením a disperzí, a tak je lze označit i dnes. Jinak řečeno: mizí diskuse, polemiky, střety, v nichž se vyjasňovaly pozice a dynamicky se měnila nebo hájila různá metodologická stanoviska. Nyní jde jen o míjení diskurzních skupin, které jsou relativně uzavřenými monádami, takže často čteme stejné věci, tzv. objevy již dávno objevené, souběžné studie na stejná témata a se stejnými nebo podobnými výsledky, neboť tu chybí skutečný názorový střet, zůstává naopak izolace, ostrakizace a diskurzní uzavřenost. Pašteková uviděla právě v ruském formalismu

silného předchůdce této mediální linie; ale možná je zde ještě širší podloží, jež s komunikací a medializací souvisí, ale je spojeno především se samotným objektem literárněvědného výzkumu – s literaturou. Revoluční zvrat, který nová doba právě v Rusku přinesla a který se, jak jsme viděli, týká nikoli jen formalismu, ale i jiných, často protikladných proudů, setřel rozdíl mezi dosud oddělenými sférami: na straně jedné literární časopisy, „tlusté žurnály“, jež ovládaly Rusko v 19. i 20. století jako základní komunikační plocha, na níž se prezentovala samotná literární díla, ale také operativní, aktuální literární kritika; na straně druhé „katedrová“ literárněvědná historie, ovšem také teorie a kritika v středoevropském, německém významu (*Literaturkritik*) shlízející na literaturu z odstupu a nadhledu svých obecných tezí – to bylo zejména znakem pozitivismu, jenž v obecné i literární historii zasahoval hluboko do 20. století. Zvrat politický, historický přinesl ostré prolnutí bytí kritika a tvůrce: často to byl stejný člověk (Šklovskij, Tyňanov), a hlavně kritika vycházela z tvorby, ale také ji spoluvytvářela a inspirovala. Tato ruská inspirace překročila hranice sovětského Ruska. Název stati Zuzany Bakošové-Hlavenkové je v tomto smyslu příznačný: jsou tam fixovány pojmy „magnetická pole“ a „osamelí běžci“: ten první se ovšem týká prvního manifestu surrealismu z pera Philippa Soupaulta (1897–1990) a „velekněze“ toho uměleckého směru Andrého Bretona (1896–1966), ten druhý je vlastní slovenské poezii a jde o narážku na známou básnickou skupinu. Tedy zcela běžným se i zde stalo spojení kritiky, teorie a vlastní umělecké tvorby.

To, co se obvykle nepřilíší zdůrazňuje, je skutečný vztah ruského formalismu a toho, co Bakoše oslnilo během jeho pražských studií. Zde si musíme uvědomit – a uváděný svazek to nepomůže, spíše naopak – klíčový význam meziválečné Prahy pro rozvoj slovenské kultury obecně a literatury zvláště, slovenské vzdělanosti, rozvoje univerzitního, vědeckého apod. Editorský počín Leopolda Mazáče (Kaprálíková 2011), osobnosti Ivana Kraska, Ladislava Novomeského, ale také Jána Stanislava (u něho se jeho slovenští dědici o jeho pražských pracovních angažmá v letech 1929–1936 příliš nezmiňují, zato zdůrazňují jeho studijní pobyty v Krakově a Paříži) a právě Mikuláše Bakoše – kromě mnoha jiných – jsou toho dokladem. A s tím je spojena i jejich více či méně levicová orientace,

někdy radikální, někdy ztlumeně sociální, již si na Slovensko přivezli. Zuzana Bakošová-Hlavenková v uváděné studii o životě svého otce příznačně uvádí konflikt otce a syna: otec utíkal z území již zhroucené Ruské říše, od níž se sovětská vláda důsledně oddělila i právně, před bolševismem; syn jako mladík naopak bolševismus tak či onak vyznával. To si při znalosti meziválečné kulturní Prahy dovedeme živě představit – i syn však měl brzy poznat ostré hrany toho, co alespoň zčásti zastával, zejména po roce 1948.

Na jedné straně je tu osobitý impakt ruského společenského zvratu, který mladí tvůrci přinášeli, někdy dost mechanicky, do umění, a odstranili tak protiklad kritiky a tvorby. To s sebou neslo silný generační pocit a kult přátelství, charakteristický hlavně pro všechny revoluční zvraty, například i romantický – ostatně právě o ruských romanticích a jejich kultu přátelství máme řadu speciálních studií, včetně např. epistolární etikety, která se týká i jiných období (Belunova 2000, Kaširina 2007). Připomeňme samotný OPOJAZ, například vztah Romana Jakobsona a Vladimira Majakovského, Viktora Šklovského a ostatních formalistů: i když se někdy rozcházeli a třeba i ostře rozešli, všude se udržovala ona úzká souvislost kritiky (v širokém smyslu francouzského a anglosaského pojmu „critique“/„criticism“) a umělecké tvorby, kterou právě Viktor Šklovskij vyjádřil známým bonmotem, že je současně ryba i ichtyolog (Berezin 2018).

V sovětském prostředí a také v zemích satelitů SSSR se návraty k ruskému formalismu a strukturalismu, tedy obecně k imanentismu jako zbrani proti ideologické „tlachavosti“, staly zdůrazněním exaktnosti literární vědy. Ona „tlachavost“ se koneckonců může opakovat (a také opakuje i dnes) v jiných maskách a kostýmech: odtud porada v Gorkém pod vedením Jurije Lotmana, vznik „sovětského strukturalismu“ a německé studie a edice Karla Eimermachera, tartuská škola, český neostrukturalismus 60. let minulého století (Grygar 1966). Právě u příležitosti někdejší Grygarovy stati si připomínáme i různá pojetí návaznosti formalismu, strukturalismu a neostrukturalismu, kam patří nejen známá antologie Bakošova, ale také Všetickova, kniha V. Erlich, studie O. Suse a také různá vyjádření R. Wellka. V zatím jedině a u nás příznačně ostrakizované

knize, která analyzuje meziválečné utváření metodologie Reného Wellka, se hledala východiska Wellkovy metodologie a v první kapitole, jež předchází hlavním Zelenkovým výkladům a jeho originálnímu zkoumání mnohostranných Wellkových aktivit, se popisuje a interpretuje vývoj ruského formalismu, neboť ten je právě podstatný. Tam jsem ukázal na to, že ruští formalisté byli na počátku své tvůrčí dráhy spíše přívrženci filozofické kritiky – např. Boris Ejchenbaum; a že se i potom vyvíjeli dosti daleko od ortodoxně formalistických tezí, aby se k nim posléze – alespoň někteří – po svém vraceli (právě V. Šklovskij přichází se sebekritikou svého formalistického období, když chytře, ale pro něho zcela přirozeně „uhnul“ k filmu, ale současně se k formalismu jaksi z druhé strany vrací). A je tu především polemika Olega Suse s Viktorem Erlichem a jeho pojetím ruského formalismu a českého strukturalismu, jež mají podle Erlicheho stejné kořeny v německém (a český strukturalismus v českém) formismu – v díle Durdíkové, Hostinského a Zicha (Pospíšil, Zelenka 1996, Sus 1992). O. Sus se zabýval polemickým hledáním kořenů pražské školy systematicky v řetězci studií a tato problematika ho nepřestala zajímat ani v době, kdy musel brněnskou univerzitu opustit (Pospíšil 2012, 2016, 2020).

Fascinace ruskou formální školou, jak se ukázala v díle Mikuláše Bakoše (Bakoš 1941, 1971) a dalších badatelů, má tedy své historické a metodologické souvislosti a probouzela se z různých důvodů. V případě Bakošově šlo především o zexaktnění literární vědy také v kontextu avantgardistického tvrzení o důležitosti sepětí vlastní tvorby a její teoretické reflexe. To se opakuje i v dobách pozdějších: František Všeticka ve své knize z počátku normalizace, která ještě stačila vyjít, kryta v názvu slovem „sovětský“ (Všeticka 1971), vztáhl ruskou formální školu k tomu možná nejpodstatnějšímu, a to ke kompozici literatury, v tomto případě prózy, v jejímž zkoumání formalisté vskutku vynikali. F. Všeticka odtud dospěje ke kompozitologii jako klíčové disciplíně, kterou vytvořil a pěstoval v desítkách publikací. A je to také on, kdo organicky propojil svá literárněvědná bádání s vlastní básnickou a prozaickou tvorbou. To nebyl tak zcela případ Mikuláše Bakoše. V bibliografii M. Bakoše uvedené v citovaném slovenském svazku (Teplan 2016) jsou v rámci jeho beletrie

uvedeny jen dvě položky z doby gymnaziální. Nicméně inklinace k umění a hlavně osobní spojení vyjádřené také díly jeho přátel, jež se o něm zmiňují, sepětí se surrealismem a formování slovenského nadrealismu jsou výsostnou Bakošovou činností, dokládající ono avantgardní spojení tvorby a kritiky, jak je pěstovali ruští formalisté a po nich další.³ Toto úsilí pak vstupuje do ještě širšího kontextu, který se utvářel od 50. a 60. let 20. století v konfrontaci s poststrukturalismem, zejména s hermeneutikou a recepční estetikou (Levý 1971).

V tom byl průkopníkem Jiří Levý, přinášející do tehdejšího Československa nové směry západní estetiky, a v reakci na ně František Kautman, reagující na široké podněty ruské literární kritiky, ale také analyzující meze uplatnitelnosti filologické hermeneutiky. Klíčové z jeho literárněvědné produkce jsou v tomto smyslu dvě práce: *K typologii literární kritiky a literární vědy* (Kautman 1996) a *O literatuře a jejích tvůrcích. Studie, úvahy a stati z let 1977–1989* (Kautman 1999). První z nich je rusistická v tom smyslu, že vychází z ruského materiálu, především z ruské literární kritiky a vědy 19. století, s výjimkou první teoretické kapitoly a závěrečné přílohy *Hermeneutika a interpretace*. V úvodní části *Problémy výzkumu interpretací literárního díla* najdeme mimořádně zajímavé a cenné teze, které – opírajíce se mj. o R. Ingardena a E. Staigera – ukazují na meze tzv. exaktnosti a jednoznačné textové orientace. Podle F. Kautmana problém spočívá především ve schopnosti či neschopnosti převést kvantitativní poznatky na kvalitativní. Zdá se, že si autor ve věku, který úporně usiloval o exaktizaci, již se tehdy myslel především ústup od pojmové vulgarizace a ideologizace uměnověd a důraz na „zpřesnění“ kritérií vědeckosti v literární vědě, dobře uvědomoval meze takových přístupů a že od sebe striktně neodděloval textové (autonomní, imanentní) a jiné (duchovědné, psychologické) aspekty. Kautmanovo střízlivé, střídmé pojetí interpretace jako něčeho, co musí vycházet z textu, ale současně jako toho, co jej nutně přesahuje, se ukázalo zejména v dnešním kontextu, kdy řada strukturalistických i poststrukturalistických přístupů již „vyšuměla“, prorockým.

³ Z novějších českých příkladů nutno uvést alespoň Vladimíra Macuru a Danielu Hodrovou.

Současně však byl tím, kdo ve valící se vlně neostrukturalismu uviděl jinde běžné přístupy a pocítil nutnost se s nimi vyrovnat, aniž by zastíral jejich přínos (Pospíšil 2011).

Když se vrátíme k otázce formulované S. Paštekovou v její studii, na kterou jsme odkázali, viděli bychom přínos ruské formální školy právě v syntéze exaktizace literární vědy při současném sepětí se samotnou tvorbou, tedy ani ne tak s performancí a mediální kulturou, jak se projevovaly včera a jak jinak se projevují dnes. Právě niternost tohoto spojení, tedy věda souběžně reflektující umění a umění reflektující vědu, obě činnosti vzájemně se obohacující, je podstatným inspirativním znakem ruského formalismu a po něm dalších imanentních škol. I když absolutizace jejich metodologických východisek byla nejednou popírána, zůstává při zkoumání artefaktů trvalou hodnotou. V tomto řečišti se pohybuje nejen Mikuláš Bakoš, ale i další tvůrci avantgardně spjatí s uměleckou i vědeckou tvorbou. Právě ono vědomí souvislosti je podstatné pro pochopení přínosu avantgardních proudů vědeckých a uměleckých.

Literatura:

- Bakoš, Mikuláš, ed. 1941. *Teória literatúry: výbor z „Formálnej metódy“*. Trnava: František Urbánek a spol.
- Bakoš, Mikuláš, ed. 1971. *Teória literatúry: výber z „formálnej metódy“*. 2. uprav. vydanie. Bratislava: Pravda.
- Bakošová-Hlavenková, Zuzana. 2016. „Magnetické polia literatúry a umenia a ich osamelý bežec M. B.“ In: *Mikuláš Bakoš a moderná literárna veda*, ed. Dušan Teplan, 9–25. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Belunova, Nina Iosifovna. 2000. *Družeskije pis'ma tvorčeskoj intelligencii konca XIX – načala XX v. Žanr i tekst pisem*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo CPbGU.
- Berezin, Vladimir. 2018. „Tri dela Viktora Šklovskogo. Pisatel' Vladimir Berezin – o mnogogrannosti ličnosti i tvorčestva sovetskogo pisatelja.“

- Izvestija*, 24. 1. 2018. <https://iz.ru/697105/vladimir-berezin/tri-dela-viktora-shklovskogo>.
- Gadamer, Hans-Georg. 1999. *Člověk a řeč*. Praha: OIKOYMENH.
- Grygar, Mojmir. 1966. „Ruská formální škola po čtyřiceti letech (Poznámky ke knize Victora Erlicha *Ruský formalismus*).“ *Česká literatura* 14, č. 4: 310–20.
- Hroch, Jaroslav. 1984. *Filozofická hermeneutika Hanse-Georga Gadamera. Kritický rozbor*. Brno: FF UJEP.
- Hroch, Jaroslav. 1997. *Filozofická hermeneutika v dějinách a současnosti*. Brno: Masarykova univerzita, Georgetown.
- Hroch, Jaroslav. 2009. *Filozofická, strukturální a hlubinná hermeneutika*. Brno: Marek Konečný.
- Kaprálíková, Monika. 2011. „Takmer zabudnutý nakladateľ Leopold Mazáč.“ *Slovenská literatúra* 58, č. 2: 143–63.
- Kaširina, Varvara. 2007. *Literaturnoje nasledije Optinoj pustyni*. Moskva: Institut mirovoj literatury A. M. Gor'kogo.
- Kautman, František. 1996. *K typologii literární kritiky a literární vědy*. Praha: PRIMUS.
- Kautman, František. 1999. *O literatuře a jejích tvůrcích. Studie, úvahy a stati z let 1977–1989*. Praha: TORST.
- Levý, Jiří. 1971. *Bude literární věda exaktní vědou?* Praha: Československý spisovatel.
- Machlin, Vitalij L'vovič. 2015. „Bol'shoje vremja: Podstupy k myšleniju M. M. Bachtina.“ *Opuscula Slavica Sedlcensia* VIII. Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.
- Miko František, a Anton Popovič. 1978. *Tvorba a recepcia*. Bratislava: Tatran.
- Os'makov, Nikolaj Vasil'jevič. 1979a. *Literaturnyje proizvedenija v dviženii epoch*. Moskva: Nauka.
- Os'makov, Nikolaj Vasil'jevič. 1979b. *Russkaja literatura v istoriko-funkcional'nom osveščanii*. Moskva: Nauka.
- Os'makov, Nikolaj Vasil'jevič. 1981. *Psichologičeskoje napravlenije v russkom literaturovedenii: D. N. Ovsjaniko-Kulikovskij. Učebnoje posobije*. Moskva: Prosveščenie.

- Pašteková, Soňa. 2018. „Koncepcie ruského formalizmu a Mikuláš Bakoš (literárnovedná reflexia v peripetiách doby).“ In *Dialog kultur IX: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Hradec Králové 17.–18. ledna 2017*, ed. Jaroslav Sommer, 25–39. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Pašteková, Soňa. 2020. Ruský formalismus a jeho nasledovníci – přísný scientizmus alebo literárna veda ako performance? *Philologia Rossica*, č. 2: 55–65.
- Popovič, Anton. 1971. *Poetika umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran.
- Sus, Oleg. 1992. *Geneze sémantiky hudby a básnictví v moderní české estetice*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.
- Pospíšil, Ivo. 1996. „Originální bachtinologický časopis (Dialog – Karneval – Chronotop 1995, č. 2, Vitěbsk 1995).“ *Opera Slavica* 6, č. 1: 48–50.
- Pospíšil, Ivo. 1997. „Šajtar, Drahomír. 1997. Básník Eduard Bagrickij. Šenov u Ostravy: Tilia, Recenze.“ *Slavia* 66, č. 4: 487–8.
- Pospíšil, Ivo. 1998. „T. G. Masaryk a literárnost ruské revoluce.“ In *Tomáš Garrigue Masaryk a ruské revoluce. Sborník příspěvků z V. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně, 19. listopadu 1997*, 5–13. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně.
- Pospíšil, Ivo. 2000. „T. G. Masaryk jako rusista.“ In *Tomáš Garrigue Masaryk a věda. Sborník příspěvků ze VII. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 10. listopadu 1999*, 88–99. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně.
- Pospíšil, Ivo. 2011. „Dílo Františka Kautmana jako metodologické přemostění.“ In *Věda a technika v Československu v 60. letech 20. století. Práce z techniky a přírodních věd, sv. 25*, eds. Ivana Lorencová a Michal Novotný, 341–7. Praha: Národní technické muzeum.
- Pospíšil, Ivo. 2012. „Istorija brněnskoj slavistiky v perepiske i ličnych dokumentach (izbrannyje glavy).“ *Slavica Litteraria* X 15, č. Supplementum 2: 129–46.
- Pospíšil, Ivo. 2014. „Zametki po povodu nekotorych češskich teorij simvola, v osobennosti v literaturovedenii.“ *Mirgorod* 4, č. 2: 37–47.
- Pospíšil, Ivo. 2015. „Hledání „velkého času“ Michaila Bachtina (Vitalij L. Machlin: Bol'shoje vremja: Podstupy k myšleniju M. M. Bachtina.

- Opuscula Slavica Sedlcensia, tom VIII. Redakcja tomu Roman Mnich i Roman Bobryk. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2015.).“ *Novaja rusistika* 8, č. 2: 76–81.
- Pospíšil, Ivo. 2016. „Slavistika, literatura i perepiska brnenskich filologov.“ *Novaja rusistika* 9, č. 2: 119–37.
- Pospíšil, Ivo. 2020. *Literatura a její přesahy (Kritika, metodika, historie, teorie, metodologie)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta.
- Pospíšil, Ivo, a Miloš Zelenka. 1996. *René Wellek a meziválečné Československo. Ke kořenům strukturální estetiky*. Brno: Masarykova univerzita.
- Šajtar, Drahomír. 1997. *Básník Eduard Bagrickij. Šenov u Ostravy*: Tilia.
- Teplan, Dušan, ed. 2016. *Mikuláš Bakoš a moderná literárna veda*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Všetická, František, ed. 1971. *Kompozice prózy: sborník sovětských prací z dvacátých let*. Praha: Svoboda.

Prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.
Katedra ruského jazyka a literatury
Pedagogická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62
50003 Hradec Králové
Česká republika
ipospis@volny.cz